

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Кіянки Ірини Богданівни
«Історичні форми концептуалізації популізму
як категорії політичної науки та ідеологічної норми»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук за спеціальністю
23.00.01 - теорія та історія політичної науки

Поняття популізму утвердилося в сучасних політичній науці та політичній практиці на тлі відсутності його загально визнаного, однозначного тлумачення. Складність дефініції та широке розмаїття проявів популізму складають основу підходів до його розуміння більшості авторів, що вже зверталися і активно продовжують звертатися до цієї теми. Складовою наукової дискусії, яка триває вже кілька десятиліть, постала, зокрема, думка, що від категорії «популізм» як інструменту політичного аналізу взагалі слід відмовитися. Проте чималий доробок дослідників популізму створює сьогодні досить міцну основу для його активного використання політичною наукою.

Дослідження політичного популізму є надзвичайно важливим в умовах його стрімкого поширення як у сучасному світі, так і в Україні. В нинішню інформаційну епоху динамічного нагромадження й поширення знань, поряд з конструктивними, спостерігаються й деструктивні процеси, такі як примітивізація людського потенціалу, стирання граней між реальністю і віртуальністю, правдою і неправдою, руйнування традиційних ідеологій, падіння ролі політичних партій, нівелювання моральних принципів та ін.

Необхідність вироблення дієвих засобів і механізмів нейтралізації небезпечного впливу популізму на функціонування демократії актуалізують вивчення цього феномена як стилю політичної діяльності та як політико-культурного явища. При цьому особливу увагу варто звернути на глибинні корені популізму, які живляться психологією мас, станом суспільної свідомості, рівнем політичної культури. Саме з урахуванням цього контексту можна виділити сутнісні характеристики популізму в усіх його історичних і видових проявах (як ідеології, політичного руху, різновиду політичної діяльності, політичної технології). Це дозволить збагатити наукові підходи щодо цілісного бачення

популізму, аналізу широкого розмаїття його проявів у сучасному політичному процесі, а також сформулювати пропозиції щодо мінімізації негативного, або й руйнівного його впливу на життєздатність сучасної демократії.

Отже, дисертаційне дослідження І. Б. Кіянки набуває особливої ваги у контексті нагальної потреби реального забезпечення вітчизняної моделі демократичного розвитку з урахуванням політичних ризиків, значна частина яких пов'язані з продукуванням популізму як засобу симулювання політичного розвитку. Саме на це спрямовані мета і завдання пропонованої дисертаційної роботи, в якій, зокрема, приваблює прагнення автора обґрунтувати проблему в достатньо широкій історико-політологічній ретроспективі. Відповідно в роботі вдало поєднуються світовий та український контексти популістичної політики, намагання визначити поняття популізму в умовах світових політичних трансформацій, з'ясувати роль популізму та популістичних лідерів в ідеологічній діяльності партій та урядів пострадянських країн, сформулювати рекомендації, спрямовані на зменшення впливу популізму в українській політиці. Достатньо розлогим та обґрунтованим виглядає огляд джерельної бази, ретельно та критично опрацьованої авторкою. Текст у цій частині нагадує формат заочної дискусії, спрямованої на конструктивні пошуки адекватних понять, якими доцільно оперувати у дослідженні пропонованої тематики і які максимально змістовно та мінімально ідеологічно можуть бути застосовані для подальших наукових пошуків. Детальний аналіз наявної джерельної бази дозволив авторці показати різноманітні підходи щодо розуміння популізму та систематизувати їх у власне цілісне концептуальне бачення проблеми.

Значну частину теоретичних положень, а також понятійно-категоріальний апарат, введений авторкою в науковий обіг, є підстави вважати вартими наукової новизни, що підтверджується виваженими узагальненнями, висновками та рекомендаціями. Структура та обсяг дисертаційного дослідження відповідають існуючим вимогам та є оптимальними для повної та змістовної реалізації визначеної мети. До основних здобутків автора дисертаційної роботи варто віднести наступні.

1. У роботі пропонується трактувати концепт популізму як багатогранний політичний конструкт, який виконує інтегративно-когнітивну функцію структурування та конструювання складної та суперечливої політичної реальності з елементами соціальної, дискурсивної та праксеологічної еkleктики. Авторка зважає на кризовий стан суспільства, в якому генерується концептуальна платформа популізму й, відповідно, відображає об'єктивну потребу в демократизації засад суспільного устрою та соціального буття. Зокрема, дисертантка звертає увагу на антиелітарне спрямування популізму, обумовлене потребою розширення впливу предметного поля та інструментів прямої демократії і безпосереднього народовладдя. На її думку, оптимізм популізму контрастує зі статично-консенсусною метафізикою елітаристських уявлень про природу суспільної стратифікації та взаємодій. Характерною особливістю актуалізації зазначеного явища є екстремальні параметри функціонування державно-політичного організму соціуму та ціннісних проєкцій його буття (с. 76 – 77).

2. Поглиблений аналіз теорії та практики популізму в історії світової й української політичної думки дозволив авторці проілюструвати історію та роль популізму в політиці від часів Античності до наших днів (с. 79 – 133), що сприяє максимальному розумінню істинної суті та інструментального призначення досліджуваного політичного феномена. Авторка підкріплює осмислення популізму аналізом історико-політологічних підходів Е. Геллнера, Г. Юнеску, Р. Хофстадтера, А. Валіцкокого, Д. Макре, М. Конована, П. Таггарта, які досліджували різноманітні аспекти цього феномена, виходячи з особливостей його застосування на практиці.

3. Взнявши за основу приклад США, авторка через суспільні рухи та ідеологічні течії цієї країни висвітлює популізм як народну утопію. Подібний аналіз широкого діапазону історичних і сучасних проявів популізму на американському досвіді із залученням відповідних джерел є першою спробою української політичної науки комплексно висвітлити досліджуване явище через досягнення американської політології. На основі здійсненого аналізу авторка наполягає на можливості застосування популізму як конструктивного чинника

демократичних змін, показавши, що в історії демократичного розвитку цієї країни популізм виступав як реалізація прав, рівних можливостей та цінностей соціуму. А це, в свою чергу, зумовило своєрідне поєднання національних та культурних форм буття у політичній системі США.

4. Висвітливши ідеологічні концепти популістського руху в ХХ столітті, дисертантка розкрила реалізацію ідеї популізму в контексті ідеології. Зокрема, вона зазначає, що ідеї популізму суголосні із фашизмом своїм зверненням до масової свідомості, навмисним риторичним спрощенням складних економічних і соціальних проблем. Разом з тим, на її думку, слід зважати на те, що виявлена ознака популізму властива більшості політиків та збігається з тоталітарними ідеологічними течіями лише у своїх крайніх проявах.

5. Особливої уваги заслуговує розгляд сучасного популізму як технології і повсякденної практики політичної боротьби. Авторка розглядає проблематику популізму через призму реалізації ідей та популістських гасел у виборчих програмах та кампаніях. Важливі та змістовні висновки робить дисертантка, відзначаючи, що до основних, застосовуваних в Україні ідей популізму та його слоганів можна віднести: безпосереднє апелювання до народу, виступ від імені «пересічної людини»; маніпулювання формулою «воля народу – вищий закон»; висунення безвідповідальних програм; залучення до виборчої кампанії чи навіть включення до виборчих списків «народних улюбленців»: знаменитих спортсменів, співаків, акторів тощо; дистанціювання від «непопулярних заходів» та негативних соціально-економічних процесів, пошук «винних».

6. У роботі визначено й охарактеризовано специфічні риси українського популізму, до яких, зокрема, віднесено: акцентування на ідеї можливості гарантованого забезпечення впливу кожного громадянина на процес ухвалення рішень («почую кожного»); наголос на можливості вирішення завдань, які перебувають у межах компетенції інших суб'єктів політичного процесу (наприклад, подолання корупції); ідея соціального забезпечення і підвищення рівня життя в умовах кризи (підвищення зарплат в умовах дефіциту бюджету) і т. ін.; ідея перерозподілу матеріальних благ на користь незаможних або малозапечених верств («відібрати і поділити»); ідея геостратегічного вибору

України (проросійський чи проєвропейський); національно-культурне забарвлення (мовне питання, тощо); ідеї місцевого патріотизму (с. 343).

Відаючи належне позитивним здобуткам і висновкам дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне звернути увагу на дискусійні питання, а також ті, що потребують певного уточнення.

1. У першому розділі, де загалом ґрунтовно проаналізовано різні наукові підходи щодо трактування популізму, авторці варто було б більш аргументовано розкрити власне бачення цього поняття і явища, включаючи його основні елементи, структуру, суб'єктно-об'єктну детермінацію.

2. До всього масиву роботи можна віднести те, що авторка іноді не доводить до логічного завершення сюжетні лінії в рамках окремих розділів і повертається до їх логічного завершення у наступних розділах, не акцентуючи на цьому в тексті. Зазначене дещо ускладнює цілісне сприйняття окремих тематичних блоків, що формують загальну структуру дослідження.

3. Оскільки робота носить значною мірою інноваційний характер і стосується явища, яке у суспільній свідомості сприймається як загальнодоступне, авторка почасти (не завжди виправдано) вдається до опису та формулювання відносно нових суспільних та технологічних явищ, які лиш опосередковано стосуються предмета дослідження. При цьому в деяких випадках використовуються надміру емоційно забарвлена риторика та недоречне тлумачення загальнозрозумілих проблем.

4. У авторефераті та анотації дисертації не зовсім адекватно визначено ключові слова пропонованого дослідження. До останніх авторка чомусь відносить такі загальні поняття як «політична наука», «політичний лідер», «політична система», «політичний режим», «політична партія». Тоді як, на наше переконання, до цієї рубрики варто було б віднести насамперед поняття, які складають основу й новизну даного дослідження, зокрема: «політик-популіст», «популістські рухи», «міфологізація виборчого процесу», «антиелітарне спрямування популізму», «історичні форми популізму», «технологічний популізм», «ірраціональний популізм». Тим більше, що означені поняття присутні в тексті даної дисертації

5. Загальні висновки дисертаційної роботи є значною мірою описовими і дещо розмитими в окремих сегментах. Так, не з'ясованим, а лиш позначеним лишилось питання щодо особливостей і відмінностей американського історичного й сучасного популізму; недоведеною виявилась теза про недоцільність визначення фашистських режимів як своєрідної форми популізму; незрозумілою й непереконливою є теза щодо популізму нинішньої російської опозиції і т. ін. До того ж, у загальних висновках (хоча робота й носить історико-теоретичний характер) годилося б подати авторські міркування щодо перспектив популізму та практичні рекомендації стосовно убезпечення суспільства від його негативних наслідків.

Разом з тим, висловлені зауваження не носять принципового характеру і не применшують значимості роботи дисертантки, а лише пропонують можливі шляхи подальшого розвитку та більш глибокого осмислення досліджуваних проблем. Проведений аналіз дає підстави для висновку про те, що пропонується дисертація є цікавим, оригінальним дослідженням, яке логічно та аргументовано представляє інноваційний підхід автора до розв'язання теоретичних проблем історичної еволюції та сучасного політичного розвитку. Дисертація Кіянки Ірини Богданівни «Історичні форми концептуалізації популізму як категорії політичної науки та ідеологічної норми» є самостійним та довершеним дослідженням, яке відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, зокрема, п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами), а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права
імені В. М. Корещького НАН України

В. П. Горбатенко

